

2004. tavaszán (május 27–30.) a Varsói Egyetem Jog- és Államtudományi Kara adott otthont a fiatal jogtörténészek minden esztendőben megrendezésre kerülő nemzetközi konferenciájának (*European Forum of Young Legal Historians*). A Fórum gyökerei a 90-es évek első feléig nyúlnak vissza: a jogtörténet-tudomány szakmai utánpótlását régóta szíven viselő frankfurti Max Planck Intézet (*Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte*) berkeiből ekkortájt nőtt ki a fiatal joghistorikus generáció önálló, rendszeres találkozója. Egészen 2002-ig a német nyelvterülethez kötődött, 1 2003-ban azonban – első ízben a germán tudomány felségterületén kívül – Budapesten került sor a konferenciára, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Intézete jogtörténészeinek közös szervezésében.² A varsói találkozó így folytatása volt annak a tendenciának, amely nemcsak a kelet-közép-európai fiatal jogtörténész nemzedéket kapcsolja be egyre inkább a nyugat-európai tudomány vérkeringésébe, hanem talán a nyugati kollégák figyelmét is fölhívja a volt keleti blokk ifjú jogtörténészeivel való kapcsolat elmélyítésében rejlő lehetőségekre.

A konferenciát a varsói jogi kar fiatal római jogásza, *Jakub Urbanik* szervezte. A résztvevők száma mintegy 40 lehetett, így – talán a helyszín távoli volta miatt – némileg elmaradt a szokásostól (az általában 60–70 jelentkezőből kb. 50 szokott megjelenni). Két és fél nap alatt összesen 21 előadás hangzott el. A csoport nemzetek szerinti összetétele továbbra is sokszínű: a házigazda lengyeleken és a népes német delegáción kívül osztrák, svájci, holland, brit, finn, fehérorosz, macedón és magyar érdeklődőkből állt az idei team.³ Évek óta érezhetően hiányoznak azonban a konferenciáról az európai újlatin országok képviselői, ami – tekintettel pl. a jelentős olasz, francia vagy éppen spanyol jogtörténelmi hagyományokra – meglepőnek tekinthető. (Utoljára Osnabrückben volt jelen néhány olasz és spanyol jogtörténész.) Újdonság ugyanakkor, hogy az előadások nyelvét tekintve – idén először – az angol került többségbe (11 referátum angolul, 9 németül, 1 pedig olaszul hangzott el).⁴

A Fórum résztvevői évek óta elsősorban arra a kérdésre keresik a választ, hogy a jogtörténet-tudomány mivel tud hozzájárulni a jog terén is gyorsan bontakozó európai egységhez. Ezt a kérdésfelvetést Varsóban is jól tükrözte a meglehetősen széles témamegjelölés: „*European Legal Community: Traditions and Perspectives*”.⁵ Nyilván nem meglepő, hogy az egyes előadások elsősorban a „tradíciók” szálait fejtegették. Erre – a bevált gyakorlathoz híven – a varsói találkozón is egy-egy korszakot felölelő szekciókban került sor.

Az antikvitástól a középkorig terjedő időszakról hét előadás hangzott el. *Franciszek Longchamps de Bérier* (Varsó) a joggal való visszaélés római jogi fölfogásáról értekezett [„*The Abuse of Rights in the Romanistic Perspective*”], hangsúlyt adva annak, hogy az intézmény szélesebb tényállási kört ölelt föl a római jogban, mint ma, fogalmilag elsősorban objektív kritériumokon nyugodott, és a jogban rejlő erkölcsi töltet létét bizo-

Beszámoló a Fialat Jogtörténészek Európai Fórumáról

VARSO, 2004

nyítja. *Philipp Scheibelreiter* (Bécs) a perzsák elleni védekezést szolgáló déloszi szövetség (Kr. e. 478–477) szerződéseit vizsgálta, amelyekben a katonai szolgálaton kívül először merülnek föl természetben vagy pénzben fizetendő hozzájárulási kötelezettségek is [„*Taxis und Symmachie. Die rechtlichen Grundlagen für die Finanzierung der ersten umfassenden Defensivallianz auf europäischem Boden*”]. *Zuzanna Slużewska* (Varsó) a római jogi társaság azon sajátos, némiképp homály övezte fajtáját [„*Societates venaliciariae*”] mutatta be, amelynél a rabszolgakereskedő tagok egyetemlegesen feleltek a vevővel szemben, ellentétben a *societas* alaptípusával, ahol minden tag önállóan volt köteles helytállni a saját maga által a társaság tagjaként kötött szerződésekből fakadó kötelezettségeikért. Ezt a társaságnál kivételes egyetemlegességet a fiatal varsói római jogász szerint a piaci kellékszavatosságot kifejlesztő *aedilis curulis* vezette be a vevők védelmében. *Kaius Tuori* (Helsinki) a klasszikus kori római jogászokat megillető *ius respondendi* kialakulását, történetét és jelentőségét elemezte, kitérve az intézményre vonatkozó tudományos vitákra, és arra, hogy vajon mennyire idealizált az a kép, amelyet a klasszikus kori római jogtudomány szabadságáról festett az utókor [„*Augustus and the Jurist's Law: ius respondendi in the Roman Law tradition*”]. *Agnieszka Kacprzak* (Varsó) az analógián alapuló érvelés római jogi fajtáit és a római esetjog fejlődésében betöltött kiemelkedő szerepét mutatta be előadásában [„*Analogy: a Type of Reasoning. Jurists and Beyond*”]. *Marcin Jońca* (Lublin) a posztklasszikus kori római büntetőjog jellemzőit taglalta, különös tekintettel a büntetések társadalmi osztályok szerint eltérő jellegére [„*The Criminal Liability of the Upper Classes in the 4th and 5th century AD According to the Theodosian Code*”]. Végül *Paul du Plessis* (Edinburgh) az albrélet római jogi szabályait és középkori továbbélését vizsgálta [„*Subletting in the European ius commune: interpreting CJ 4.65.6.*”], fölvázolva azt a folyamatot, amelyben a klasszikus kori meglehetősen engedő szabályozás egyre kötöttebbé vált a későbbi fejlődés során.

A középkortól a modern időkig terjedő korszakot vizsgáló szekció első referátumát *Andreas Deutsch* (Frankfurt am Main és Heidelberg) tartotta a még a 16. században is élő ún. „*Totschlagsühne*” intézményéről. Ennek révén az emberölés elkövetője pontosan meghatározott és szerződésbe foglalt jóvátételi és engesztelő szolgáltatásokkal (pl. imádság az áldozat lelki üdvéért, az árván maradt gyermekek ellátása, kereszt felállítás a tett színhelyén) elkerülhette az inkvizitórius eljárást és a halálbüntetést [„*Sühne statt Schwert? Zur mittelleu-*

ropäischen Praxis der sogenannten 'Totschlagsühne' als Möglichkeit eines Vergleichs im Strafverfahren bis in die frühe Neuzeit"]. **Edda Frankot** (Aberdeen) a középkori észak-európai tengerjog közös vonásairól, viszonylagos egységéről számolt be tucatnyi észak-tengeri szabályozást összehasonlító vizsgálata alapján [„European Communitarity in the Medieval Law of the Sea? A Comparison of Northern European Maritime Law and its Practice on the Basis of the Regulation of Paying of Freight after Shipwreck”]. **Mark Godfrey** (Glasgow) a skót jogtörténetnek azt a komoly változásokat hozó, 16. századi időszakát tárgyalta, amikor a kontinentális római ill. kánonjog behatolt az eredetileg inkább a *common law*-hoz közelebb álló skót jogrendszerbe. A római-kánonjogi recepciót nagymértékben elősegítette az 1532-ben fölállított *College of Justice*; az előadás e bíróság eljárásának jellegzetességeit, annak a kontinentális közös jogból átvett elemeit ismertette [Legal Traditions, Civil Procedure and the Establishment of a Central Court in Sixteenth-century Scotland]. **Oliver Peglow** (Frankfurt am Main) az újkori természetjog egy csaknem elfelejtett képviselőjének, *Heinrich von Cocceji*-nek a munkásságáról, *Grotius*hoz, *Pufendorf*hoz és korának más természetjogászához való viszonyáról számolt be. Von Cocceji a jog szekularizálódásának időszakában is azt az álláspontot képviselte, hogy a természetjog alapja kizárólag Isten akarata [„Ein (fast) vergessener Vertreter des Naturrechts: Heinrich von Cocceji (1644-1719)”. **Iisa Vepsä** (Helsinki) két 18. század végén alapított svéd- finn legfelsőbb bíróság (*Högsta domstolen* és *Hovrätt in Vaasa*) létrejöttének körülményeit, indokait, a felvilágosodás szellemének e téren játszott szerepét mutatta be előadásában [„Swedish-Finnish Superior Courts of the Late 18th Century – Old Traditions, New Influences”]. **Christian Korbeid** (Nijmegen) a holland alkotmányjog kodifikációjára irányuló 18. század végi törekvéseket ismertette, melyek során a meglévő, a németalföldi történelem különböző időszakaiból származó történeti-közjogi szövegeket igyekeztek újraértelmezni, modernizálni és egységes alaptörvénnyé alakítani. Ezt az eredetileg német módszert *Christian Hendrik Trotz* porosz jogászprofesszor honosította meg a Holland Köztársaságban, a kodifikációs kísérletek azonban politikai torzalkodások miatt az ő életében már nem vezettek eredményre [„Life and Works of C. H. Trotz: a German Professor in the *ius publicum* in the Late Dutch Republic”]. **Bram Van Hofstraeten** (Maastricht) a németalföldi tartományi szokásjog mintegy másfél századdal korábbi gyűjteményéről, az ún. *Compilatae*-ről (1608) tartotta előadását. A kompiláció minden szakaszáról kideríthető, hogy milyen jogforrásból került átvételre (nem ritkán a *Corpus Juris Civilis*ből), ebből kitétnik, hogy milyen jelentős hatást gyakorolt rá a németalföldi humanista iskola [„The Influence of Legal Humanism on the Codification of the Antwerp Customary Law (16th-17th Century)”].

A 19. századtól napjainkig terjedő időszakot tárgyaló szekció hat előadást foglalt magába. **Vera Hierholz-**

er (Frankfurt am Main) a 19. században egyre jelentősebbé váló élelmiszerjogi és fogyasztóvédelmi szabályozásról szóló referátumában, elsősorban a Német Birodalom példáján [„Lebensmittelrecht und Verbraucherschutz in der Industrialisierung. Das Beispiel des Deutschen Reichs”]. E szakterületre vonatkozó normákat érdekes módon nemcsak az állam alkotott, hanem magánszervezetek, szakmai tömörülések, érdekvédelmi egyesületek, és gyakran maguk a fogyasztók is aktívan hozzájárultak a köztudatban egyre fontosabb helyet elfoglaló jogterület szabályozásához. **Esther Hartwich** (Berlin) a 19. század második felében alapított Német Jogászgűlés és Svájci Jogászegylet tevékenységét mutatta be előadásában [Rechtsvereinheitlichung und Juristenvereinigungen im 19. Jahrhundert am Beispiel des Deutschen Juristentages und des Schweizerischen Juristenvereins]. Ezek a szervezetek a tagjaik közti kapcsolattartás intézményesítésén túl igen nagy szerepet játszottak a magánjog, az eljárásjogok és a büntetőjog modernizációjában és egységesítésében is az említett országokban. **Maryna Kazimirava** (Minsk) az Orosz Birodalom polgári jogi kodifikációs folyamatát vizsgálta föl a hallgatóságnak. [The Codification Process in Russian Empire: Civil Code Project of 1905-1913]. A még a szocialista forradalom előtt összeállított és pandekta-rendszerbe foglalt törvénytervezet sokat merített korának európai polgári törvénykönyveiből, de sok mindent meg is őrzött az orosz sajátosságokból. A bolsevik hatalomátvételt követő politika ugyan elvileg mindent elvetett, ami a korábbi jogtudománytól származott, az 1922-es szovjet Ptk. azonban részben mégis kölcsönzött a tervezet anyagából. **Katharina Zobel** (Frankfurt am Main) az amerikai nemzetközi jog rendszerbe foglalójának, a chilei *Alejandro Alvarez*nek életét és munkásságát ismertette, különös tekintettel a 20. század első felében a nemzetközi jog mibenlétére, szerepére, jellegzetességeire vonatkozó fölfogásokra és tudományos irányzatokra [„Alejandro Alvarez. Völkerrechtswissenschaft zwischen Amerika und Europa Anfang des 20. Jahrhunderts”]. **Inbal Steinitz** (Berlin) az izraelita hitű német polgárok védelmére a 19. század végén létrehozott egyesület jogvédő munkáját mutatta be [„Wer sich grün macht, den fressen die Ziegen” – Die strafrechtliche Rechtsschutzarbeit des Centralvereins gegen den Antisemitismus im Kaiserreich und in der Weimarer Republik”]. Az érdekvédő szervezet a büntetőjog eszközeivel igyekezett harcolni a Német Birodalom és a Weimari Köztársaság antiszemita szervezetei és intézményei ellen. Bár a korabeli német büntetőjog erre nem bizonyult igazán alkalmasnak, a szervezet célja az általa indított perekkel egy idő után már nem az eljárás jogi értelemben vett eredményessége, hanem a közvélemény figyelmének fölkeltése volt. Végül **Julia Piffl** (Bécs) a nemzetiszocializmus alatt politikai vagy faji okokból elvont vagyontárgyak visszaszolgáltatásáról szóló harmadik osztrák törvény (1947) egyes rendelkezéseit vonta górcső alá, majd elemezte azok következményeit konkrét jogeset alapján, felelősségi jogi szempontból

[„*Casum sentit dominus? Haftungsrechtliche Bestimmungen im dritten (österreichischen) Rückstellungs-gesetz*”].

Örvendetes tény, hogy a jogtörténelmi konferencia előadásainak mintegy harmada ókori joggal, leginkább római joggal foglalkozott, ugyanakkor nem kerülheti el figyelmünket az sem, hogy ez láthatón túlnyomórészt a kelet-európai joghistorikusok aktivitásának köszönhető. Mindez nem véletlen: míg nyugaton az utóbbi időkben jelentősen megcsappant a romanista irányzat ereje (a nyugat-európai országok nagy részében már nem kötelező tárgy a római jog), addig a római jog Európa keleti felén a diktatúra alatt is a szocializmus előtti korszakot jellemző polgári értékek közvetítője ill. a keleti jogtudományt valamelyest a nyugatihoz kapcsoló tényező tudott maradni. A középkor- és koraújkor jogtörténet körébe tartozó előadások összességében arra világítottak rá, hogy e korszakban ugyan Európa-szerte erőteljesen hatottak a jogra bizonyos egységesítő tényezők (mint a római jog és a kánonjog, a természetjogi eszme, a humanista jogiskola vagy éppen a felvilágosodás), ettől azonban az európai jogélet nem vált homogénné, hanem az egyes országok és régiók szervesen építették be saját jogrendszerükbe azokat az elemeket, amelyeket a kontinensre jellemző áramlatok magukkal hoztak. A modern kort tárgyaló előadások pedig egymástól függetlenül is elsősorban a jogéletbe egyre inkább bekapcsolódó civil szféra növekvő szerepére, a szakmai és más nem állami szervezetek érdekérvényesítő képességére, a jog nemzetköziesedésére és a jog diktatúrák általi erőszakos alakításának káros következményeire irányították rá a figyelmet.

A témák széles repertoárja, az előadások gyakran magas szakmai színvonala és a kiváló szervezés⁶ nem feledteti, hogy a találkozók egyelőre nem tudott egyöntetű választ adni a fiatal jogtörténészeket évek óta foglalkoztató több alapvető kérdésre. Így továbbra is vitatott, hogy milyen szerepe lehet a joghistorikusoknak az európai integráció és az európai jogegységesítés folyamatában. Ezzel összefügg az a további, még súlyosabb kérdés, ami a jogtörténet, mint diszciplína jövőjét illeti. A tárgy iránti érdeklődés Európa-szerte csökken, az egyre nagyobb fokú specializáció a jogi kultúra történelmi mélységű, átfogó szemléletre törekvő megértése ellen hat. Hogy e jelenségek a jogtörténet egyfajta válságának tünetei, a varsói Fórum első, bevezető előadása is érzékeltette [Dominik A. Thompson (Bécs), „Krise?

Welche Krise meinen Sie? ”]. A fiatal jogtörténész generáció küzd az önmeghatározás és útkeresés nehézségeivel. Ennek kapcsán már a 2003-as budapesti konferencia résztvevői is többféle elképzelést fogalmaztak meg. Vannak, akik úgy vélik: a jogtörténet pusztán *l'art pour l'art*, mások azonban érzékelik, hogy több, mint a múlt rétegeiben folytatott öncélú régészkedés. Egyesek kétlik, hogy a jogtörténetnek bármiféle szerepe lenne az új *ius commune Europaeum* megteremtésében, mondván, amúgy is főleg egyes országok hagyományát kutatja, mások viszont fontos szerepet szánának neki az egységesítő munkában.

Communis opinio-nak számít azonban a Fórum résztvevői körében, hogy a jogtörténet jó eszközként szolgál társadalmi rendszerek megismeréséhez és mélyebb megértéséhez. Az sem kétséges, hogy a jogtörténet hozzásegítheti a jogászt a jog lényegének, sajátosságainak, lehetőségeinek és korlátainak fölismeréséhez. Ha viszont így van, akkor a jogtörténész, a jog múltjának, gyökereinek, törvényszerűségeinek ismerőjeként talán szerepet kaphat egy új jogrend formálásában, ha nem is mindig a konkrét tervezetek elkészítése szintjén, de koncepciók megfogalmazásában, aktuális javaslatoknak a múlt tanulságai alapján való felülvizsgálatában, vagy még általánosabb szinten, a jogászok, jogázhallgatók tudatformálásában, szemléletének kialakításában a jogi oktatás során. A 20. század számos tapasztalattal szolgál a tekintetben, hogy hová vezet, ha a jogot elvágják saját gyökereitől, megfosztják értékhozó funkciójától – azoktól a tényezőktől, amelyeket éppen a jogtörténész láthat a legvilágosabban. Neki kell kihámozni a múlt tényeiből, hogy a jog és a jogász mely alapvető értékek megvalósításához járulhat hozzá a maga eszközeivel, mi a közös a sokféleségben, s hogy hol vannak a kívánatos egység határai.

Ez a jogtörténész-tudatosság a fiatalabb generáció egy részében egyelőre még csak formálódik. De ha kialakul, könnyebben rá fog mutatni nemcsak a múlt tradícióira (erre már most is képes), hanem arra is, ami ebből közös tanulásként levonható, és így a jövőre vonatkozó perspektívákra is. Éppen a kelet-közép-európai térség jogtörténészeinek juthat a feladat, hogy ezt a szerepet újra tudatosítsák olykor kételkedő nyugati kollégáikban. Erre pedig a hasonló Fórumok is jó lehetőséget biztosítanak. Csak élni kell velük. 2005-ben Luzernben.

Komáromi László

Jegyzetek

¹ 1995 – Halle a. d. Saale; 1996 – Berlin; 1997 – Graz; 1998 – München; 1999 – Zürich; 2000 – Lipcse; 2001 – Bécs; 2002 – Osnabrück.

² A Budapesten szervezett találkozóról megjelent ismertetések: BATÓ Szilvia (Jogtörténelmi Szemle 2003/3. szám); HEUTGER, Viola (Forum Historiae Iuris 2003. július 28. – <http://www.rewi.hu-berlin.de/online/fhi/news/Tagungsbericht-Budapest.htm>); DEUTSCH, Andreas (JuS 10/2003) és HIERHOLZER, Vera-PEGLOW, Oliver (HSozKult 2003. július 1. – <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte?id=251>).

³ A budapesti találkozóhoz japán és mexikói résztvevője is volt, előtte Osnabrückben pedig Új-Skócia is képviseltette magát; az

ilyen több kontinenst is magába foglaló együttes azért kivétel-számba megy.

⁴ 2003-ban Budapesten még mintegy 80 %-os volt a német nyelv aránya, s hasonló volt a helyzet Osnabrückben is.

⁵ A 2002-es osnabrücki konferencia főcíme ez volt: „Europa und seine Regionen”; 2003-ban Budapesten pedig: „Das neue Europa und seine Traditionen: *ius privatum, ius canonicum, ius publicum*”.

⁶ A konferenciát a Chopin szülőhelyén, Żelazowa Wola-ban tett látogatás és az ott meghallgatott koncert, valamint a közeli Nieborów-ban található, klasszicista stílusban épült Radziwiłłow-kastély megtekintése is emlékezetessé tette.